

УДК [371.134+378.03]:372.4

ОЛЕНА ЯРОШИНСЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Умань)

**Механізм створення ситуації професійно-особистісного розвитку майбутніх учителів
початкової школи**

У статті акцентовано увагу на проблемі активізації процесу професійно-особистісного розвитку та саморозвитку майбутнього вчителя початкової школи в умовах освітнього середовища професійної підготовки. Розкрито теоретичні та практичні засади створення ситуації професійно-особистісного розвитку майбутнього вчителя початкових класів через механізм включення можливостей освітнього середовища у процес становлення майбутнього фахівця та формування його свідомого ставлення до процесу вдосконалення. Виявлено умови активізації процесу професійно-особистісного розвитку та саморозвитку майбутнього педагога. Представлено підходи (індивідуальний, груповий, програмний) щодо впровадження механізму створення ситуації професійно-особистісного розвитку майбутніх учителів початкової школи. Запропоновано етапи залучення студентів до свідомого професійно-особистісного саморозвитку та продемонстровано можливості їх реалізації в процесі викладання навчальної дисципліни «Основи педагогіки». Відмічено роль педагогічного супроводу на етапі особистісного та професійного розвитку майбутнього вчителя початкової школи.

Ключові слова: *еdukаційна ситуація, ситуація професійно-особистісного розвитку, саморозвиток, педагогічний супровід, освітнє середовище професійної підготовки, майбутні учителі початкової школи.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Розвиток особистісного та професійного потенціалу майбутнього фахівця являє собою істотну складову процесу навчання у вищій школі, оскільки суспільство сьогодні гостро потребує висококваліфікованих спеціалістів із розвиненим особистісним компонентом та сформованою готовністю до професійної діяльності.

Професійний розвиток майбутнього вчителя початкової школи, як і будь-якого фахівця, – складний, неоднозначний процес, невіддільний від загального розвитку особистості. Адже важливою детермінантою становлення професіоналізму майбутнього вчителя початкової ланки освіти виступає розвиток особистісних властивостей та якостей, які регулюють дії майбутнього педагога як суб'єкта професійної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій... У сучасній психолого-педагогічній літературі широко представлені теоретико-методичні засади професійного розвитку особистості майбутнього вчителя, зокрема початкової школи (Н. Бібік, В. Бондар, Л. Коваль, С. Мартиненко, В. Паскар, О. Савченко, С. Скворцова, Г. Тарасенко, І. Титаренко, Л. Хоружа, О. Шквир та ін.); розкрито систему взаємовпливу розвитку особистісного і професійного потенціалу (Е. Зеєр, Л. Мітіна, А. Маркова та ін.), обґрунтовано педагогічні (Л. Красюк, Т. Кудрявцев, Н. Панова, В. Серіков та ін.) та психологічні (К. Абульханова-Славська, Л. Долинська, Н. Іванцова, С. Максименко, Ю. Поваренков, А. Фонарьов та ін.) аспекти професійного становлення майбутнього педагога. Водночас питання активізації процесу професійно-особистісного розвитку та саморозвитку майбутнього фахівця через створення ситуації професійно-особистісного розвитку не знайшло належного висвітлення в науковій літературі та практиці ВНЗ.

Формулювання цілей статті... Актуальність окресленої теми зумовила мету статті – розкрити теоретичні та практичні засади створення ситуації професійно-особистісного розвитку майбутнього вчителя початкової школи через механізм включення можливостей освітнього середовища у процес становлення майбутнього фахівця та формування його свідомого ставлення до процесу вдосконалення.

Виклад основного матеріалу... Реалізація професійно-особистісного розвитку майбутнього педагога визначається соціокультурним контекстом представлення базових компонентів персональної системи, що виявляються в конкретній життєвій та професійній ситуації.

На етапі професійно-особистісного становлення майбутнього вчителя рушійною силою виступає протиріччя між вимогами професійної освіти і рівнем особистого та професійного розвитку педагога. Вирішення протиріччя призводить до розвитку особистісних властивостей і якостей, професійних здібностей, підвищення рівня особистісних компетентностей та формування готовності до професійної діяльності.

Професійний розвиток невіддільний від особистісного, адже в основі і того й іншого лежить принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати життєдіяльність в

предмет практичного перетворення і приводить до вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації. Йдеться про зміну об'єктивних обставин в безперервній освіті педагогів, які мають відтінки спрямованості, зв'язності, поступовості і свідомо збільшують роль власного саморозвитку [3, с.67].

О. Щотка пов'язує особистісний розвиток майбутнього фахівця з професійним, розглядаючи професійне становлення як динамічний багаторівневий процес, який займає значний період життєвого шляху і не зводиться до професійної освіти як під час навчання професії, так і в процесі підвищення кваліфікації [4, с.64].

Обґрунтованим, на нашу думку, є узагальнення психологів, що динаміка професійного розвитку особистості носить не монотонний характер і є суперечливою, що знаходить своє вираження в нерівномірності й гетерохронності професійного розвитку [1, с.106].

Ключовими для нашого дослідження є ідеї Т. Кудрявцева, який глибоко дослідив проблему професійного розвитку особистості та виділив чотири її стадії: 1) виникнення і формування професійних намірів; 2) професійне навчання і підготовка до професійної діяльності; 3) входження в професію, активне її освоєння і знаходження себе у виробничому колективі; 4) повна реалізація особистості у професійній праці [2, с.21].

В контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговує етап професійного навчання і підготовки до професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи в умовах освітнього середовища професійної підготовки. Вважаємо, що невід'ємною складовою діяльності викладача педагогічного вузу є проектування не лише основних компонентів середовища, але й проектування ситуації професійно-особистісного розвитку майбутнього вчителя початкової школи.

На нашу думку, активізація процесу професійно-особистісного розвитку та саморозвитку майбутнього фахівця буде ефективною, якщо:

- спроектувати та реалізувати різні підходи включення студентів у свідомий професійно-особистісний розвиток, у процесі якого майбутні вчителі підвищують свою суб'єктність;
- реалізувати технології підтримки і супроводу професійно-особистісного розвитку студентів як суб'єктів самореалізації в освітньому середовищі;
- студенти в процесі включення в едукативну ситуацію постійно підвищують рівень саморозвитку.

На рис. 1 схематично зображено взаємодію суб'єктів освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах спроектованої моделі. В основі внутрішнього механізму взаємодії нами визначено едукативну (від лат. *educatsiya* – навчання, виховання) ситуацію.

Перетворення едукативної ситуації в ситуацію професійно-особистісного розвитку майбутнього вчителя початкової школи визначено нами через механізм включення можливостей освітнього середовища у розвиток майбутнього фахівця та формування його свідомого ставлення до процесу вдосконалення. Даний механізм дії можна представити послідовністю: Компоненти освітнього середовища → Включення їх можливостей в едукативну ситуацію → Оволодіння студентами особистісним досвідом → Співвіднесення досягнутих результатів з соціальним професійним запитом → Ситуація професійно-особистісного розвитку → Саморегуляція та самоуправління в процесі професійної підготовки.

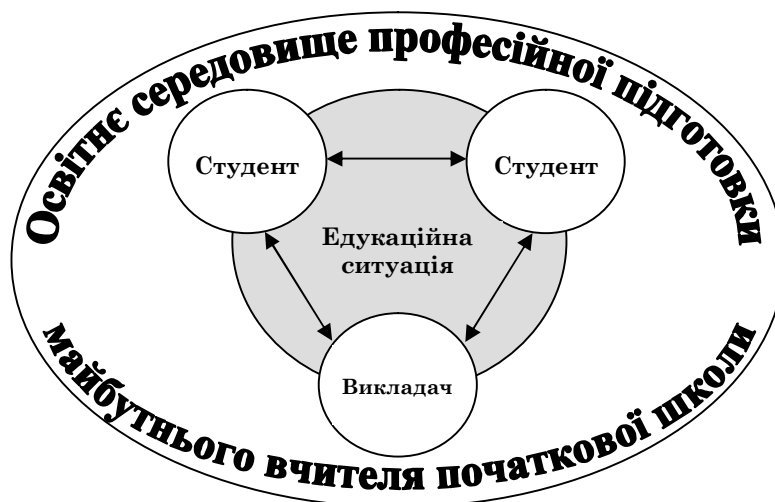

Рис. 1. Едукативна ситуація як основа взаємодії суб'єктів освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи

У процесі експериментальної роботи було реалізовано декілька шляхів впровадження механізму створення ситуації професійно-особистісного розвитку майбутніх учителів початкової школи.

Перший (груповий) полягав у тому, що на основі педагогічної діагностики викладачі виокремлювали студентів з подібними проблемами (впевненість у непотрібності удосконалення на певному етапі розвитку; наявність потреби в удосконаленні мотиваційно-ціннісної сфери або емоційно-вольової і т.д.) та об'єднували їх у межах академічних груп в «групи розвитку», з метою створення для них на заняттях з навчальних дисциплін едукативних ситуацій, які проектується як ситуації професійно-особистісного розвитку.

Даний підхід дав можливість забезпечити групові форми роботи, в яких учасники були визначені попередньо в залежності від потреб. Така стратегія має гарні успіхи в практиці вищої педагогічної школи, оскільки в умовах навчально-виховного середовища професійної підготовки, на заняттях студенти в більшій мірі навчаються не індивідуально, а колективно в навчальних групах.

Другий (індивідуальний) підхід був реалізований за умови, коли особисті потреби студента у вдосконаленні яскраво виражені для викладача або студент самостійно їх усвідомлює і звертається за допомогою. Таких студентів надзвичайно мала кількість – 7,8 % (за результатами нашого дослідження). У реалізації даного підходу координуюча роль належить як викладачу, так і студенту, проте в більшості випадків саме викладач виявляв проблеми особистісного розвитку майбутнього учителя, наприклад: слабкі комунікативні здібності; відсутня логічність або послідовність у висловлюванні думки; несформовані навички ведення дискусії і диспуту та ін. У цій ситуації на засадах суб'єкт-суб'єктності розробляється декілька шляхів усунення недоліків, визначається індивідуальний план, який спільно реалізується в подальшій професійній підготовці.

Нами було запропоновано такі варіанти реалізації даного підходу: на заняттях студент спочатку дає відповідь на запитання заздалегідь сформульовані викладачем, на наступному занятті кількість запитань збільшується, одне з яких підготовлено попередньо, а інше – визначено в процесі едукативної ситуації. Подальшими кроками ми визначали: виступ студента з короткою доповіддю або есе; підготовка, презентація реферату з подальшими відповідями на запитання і т. д. Тобто, студент впродовж семестру, зокрема вивчення навчальної дисципліни «Основи педагогіки» відтворює ситуацію, яка дозволяє розвивати складові готовності майбутнього вчителя початкової школи до професійної діяльності, зокрема особистісно-діяльнісного компоненту.

Дієвим виявився також підхід (програмний), в основі якого лежить проектування та реалізація логічної схеми залучення студентів до свідомого професійно-особистісного розвитку в освітньому середовищі професійної підготовки. На рис. 2 представлено схематичне зображення етапів послідовності реалізації даного підходу.

Рис. 2. Механізм залучення студентів до свідомого професійно-особистісного саморозвитку

Розкриємо сутність реалізації кожного з етапів у процесі експериментальної роботи.

З метою виявлення потреб майбутніх вчителів початкової школи в питаннях саморозвитку було проведено анкетування студентів та бесіду, ключовими запитаннями якої було обрано: наскільки

взаємопов'язані особистісний та професійний розвиток майбутнього вчителя; коли розпочинається професійно-особистісний розвиток; хто несе відповідальність за ефективний професійно-особистісний розвиток майбутнього вчителя: викладачі, сам студент, інші суб'єкти освітнього середовища професійної підготовки; які ви знаєте шляхи реалізації ситуації особистісного розвитку?

Досвід роботи переконав нас, що більшість студентів (56 %) проявляють особистісну належність до професії вчителя, проте координацію в питаннях саморозвитку вони делегують викладачам. Тому, важливо, що вже на початку професійного становлення викладачі спонукали їх до обговорення цих питань та усвідомленого відношення до своїх потреб.

Наступний етап механізму залучення студентів до свідомого професійно-особистісного саморозвитку передбачав ознайомлення та аналіз професіограми вчителя початкової школи. Після короткої дискусії студентам було запропоновано самостійно проаналізувати таблицю «Характеристика ідеального вчителя», а також доповнити її і співвіднести якості з власними характеристиками, визначивши які, необхідно удосконалити (зразок заповнення – табл. 1).

Таблиця 1

Самоаналіз рівня сформованості якостей ідеального майбутнього вчителя початкової школи

Якості ідеального вчителя початкової школи	Рівень сформованості зазначених якостей			Необхідність у вдосконаленні
	Високий	Середній	Низький	
товариськість	+			–
спостережливість		+		+
самостійність			+	++
комунікабельність		+		+

Дане завдання спонукає студентів до професійного самопізнання через прагнення визначитися в своїх сильних і слабких якостях як майбутнього вчителя, водночас розширює свій кругозір про власну особистість. На даному етапі можливо забезпечити педагогічну підтримку студентів, адже в ході порівняння можуть бути зроблені висновки, які підвищують самоповагу і рівень задоволеності собою, або навпаки студент може переживати відчуття незадоволеності. Саме такі студенти потребують педагогічного супроводу, адже на фоні схвалення їх прагнення до вдосконалення розвиваються мотиви професійного самовиховання.

Особливу увагу ми привертали до планування роботи студента з саморозвитку з урахуванням можливостей освітнього середовища професійної підготовки. Студентам було запропоновано схему проектування роботи студентів з саморозвитку, яка потім узагальнювалася та доповнювалася самостійно (табл. 2).

Таблиця 2

Схема проектування роботи студентів із саморозвитку з урахуванням можливостей освітнього середовища

Цілі саморозвитку		Шляхи і засоби реалізації	Можливості освітнього середовища		
Професійні	Особистісні		Навчально-виховний компонент	Соціально-культурний компонент	Інформаційно-комунікативний компонент

Термін реалізації даного плану визначався спільно зі студентом в межах вивчення навчальної дисципліни. І хоча цілі особистісного розвитку студента на заняттях не обговорювалися, викладач нагадував про необхідність подвійного цілепокладання: освітні цілі (визначені навчальним предметом, результати фіксуються викладачем) і цілі особистісного розвитку (визначені студентом, а їх реалізація є самостійно фіксованою).

З метою стимулювання механізмів активного творчого режиму професійно-особистісного розвитку були використані на заняттях з навчальних дисциплін «Основи педагогіки» методи активної взаємодії: комунікативний тренінг, ігрові завдання «Контраргумент», «Інтерв'ю з майбутнім вчителем», ділові ігри «Абітурієнт педагогічного вузу», гра-телеміст «Сучасний вчитель» та ін.

Особливу роль на даному етапі відіграє педагогічний супровід, адже він завжди персоніфікований, а отже, на етапі особистісного та професійного розвитку забезпечує реалізацію мотиваційної, розвивальної, адаптаційної та корекційної функцій.

Зауважимо, що на даному етапі важливо допомогти студенту сформувати усвідомлене ставлення до особистісного розвитку в освітньому середовищі професійної підготовки. Цьому сприяло: систематичне цілепокладання, самоаналіз, рефлексія студентами своєї діяльності та

корекція, що здійснюється без тиску викладача. Саме такі форми роботи забезпечили здатність особистості до самовиховання, до «виращування» своєї суб'єктності, до самоорганізації та слугували відправним рубежем в середовищному проектуванні ситуації особистісного розвитку, яка передбачає прогнозування можливостей освітнього середовища та моделювання шляхів його використання.

Висновки... Отже, застосування механізму створення ситуації професійно-особистісного розвитку майбутніх учителів початкової школи забезпечило зміну ролі викладача з транслятора когнітивних характеристик майбутніх учителів в контекст дизайнера освітнього середовища, адже передбачав проектування та управління процесом створення освітнього середовища, можливості якого забезпечують професійне становлення, починаючи з відбору і структурування предметного змісту підготовки, забезпечення її міждисциплінарності, суб'єктності та варіативності едукативних ситуацій.

Це забезпечує різні можливості використання потенціалу спроектованого освітнього середовища та отримання майбутніми фахівцями нового досвіду. При цьому кожен студент свідомо визначає особистісну користь теоретичної і практичної підготовки, а також змістову наповненість кожної едукативної ситуації і проектує її для себе як ситуацію професійно-особистісного розвитку.

Важливо узагальнити, що ситуація професійно-особистісного розвитку є вираженням середовищної природи особистісної соціалізації особистості, при якій змінюється підхід до управління процесами розвитку та саморозвитку особистості: педагогічна взаємодія відбувається не лише через предметну діяльність, а через створення та використання спроектованого розвивального потенціалу освітнього середовища.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці методики проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та зокрема ефективності механізму створення ситуації професійно-особистісного розвитку майбутніх учителів початкової ланки освіти.

Список використаних джерел і літератури:

1. Иванцова Н. Б. Периодизации профессионального развития личности / Н. Б. Иванцова // Актуальные проблемы психологии : сб. науч. пр. Ин-ту психологии им. Г. С. Костюка НАПН Украины. – К., 2010. – Т. 8. – Вып. 7. – С. 105–114.
2. Кудрявцев Т. В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы / Т. В. Кудрявцев // Вопросы психологии. – 1981. – № 2. – С. 20–30.
3. Панова Н. В. Профессиональная жизнь педагога : монография / Н. В. Панова. – СПб : ИПКСПО, 2007. – 244 с.
4. Щотка О. П. Концептуальные засады дослідження професійного становлення фахівця з управління / О. П. Щотка // Теоретико-методологические проблемы совершенствования психологической подготовки менеджеров : сб. научных трудов. – Прил. № 3 к научному журналу «Персонал» – №1 (55). – К., 2000. – С. 63–65.

Spysok vykorystanykh dzherel i literatury:

1. Ivancova N. B. Periodyzacii profesijnogho rozvytku osobystosti, Aktualni problemy psykholohiji: zbirnyk naukovykh prats In-tu psykholohiji im. G. S. Kostjuka NAPN Ukrainy, 2010, Part 8, Volume 7, pp. 105–114.
2. Kudrjavcev T. V. Psykholohgo-pedagoghycheskye problemy vysshej shkoly, Voprosy psykholohyy. 1981, Volume 2., pp. 20–30.
3. Panova N. V. Professyonal'naja zhyznj pedagogha : monoghrafyja. SPb, YPKSPO, 2007, 244 p.
4. Shhotka O. P. Konceptualni zasady doslidzhennja profesijnogho stanovlennja fakhivcja z upravlinnja. Teoretyko-metodologhycheskye problemy sovershenstvovanyja psykholohycheskoj podghotovky menedzherov: sbornyk nauchnykh trudov, Kyiv, 2000, Volume 1 (55), pp. 63–65.

Аннотация

Елена Ярошинская

Механизм создания ситуации профессионально-личностного развития будущих учителей начальной школы

В статье акцентировано внимание на проблеме активизации процесса профессионально-личностного развития и саморазвития будущего учителя начальной школы в условиях образовательной среды профессиональной подготовки. Раскрыты теоретические и практические основы создания ситуации профессионально-личностного развития будущего учителя начальных классов через механизм включения возможностей образовательной среды в процесс становления будущего специалиста и формирование его сознательного отношения к процессу совершенствования. Выявлены условия активизации процесса профессионально-личностного развития и саморазвития будущего педагога. Представлены подходы (индивидуальный, групповой, программный) по внедрению механизма создания ситуации профессионально-личностного развития будущих учителей начальной школы. Предложены этапы привлечения студентов к сознательному профессионально-личностному саморазвитию и продемонстрированы возможности их реализации в процессе преподавания учебной дисциплины «Основы педагогики». Отмечена роль

педагогического сопровождения на этапе личностного и профессионального развития будущего учителя начальной школы.

Ключевые слова: эдукационная ситуация, ситуация профессионально-личностного развития, саморазвитие, педагогическое сопровождение, образовательная среда профессиональной подготовки, будущие учителя начальной школы.

Summary

Olena Yaroshynska

The mechanism of creation of a situation of professional and personal development of the future primary school teachers

The article emphasizes on the problem of activation the process of professional and personal development and self-development of the future primary school teacher in terms of the educational environment of professional training. Theoretical and practical bases for creating the professional and personal situations of the future elementary school teacher through the mechanism of inclusion the opportunities of the educational environment in the process of becoming the future specialist and the formation of his conscious attitude towards the process of improvement are discovered. The conditions of revealed activation the process of professional and personal development and self-development of the future teacher are founded. The approaches (individual, group, program) to implement the mechanism of creating the situation of professional and personal development of the primary school teachers are submitted. The stages of involving the students in conscious of professional and personal self-development are offered and the possibilities of their implementation in teaching of the course «Fundamentals of pedagogy» are demonstrated. The role of pedagogical support on the stage of personal and professional development of the future elementary school teacher is marked.

Key words: educational situation, situation of professional and personal development, self-development, pedagogical support, educational environment of professional training, future primary school teachers.

Дата надходження статті: «24» вересня 2014 р.

УДК 373.5.016

ТЕТЯНА ЯСАК,

кандидат педагогічних наук

(м.Нікополь)

Сучасні електронні засоби навчання української мови у вищому навчальному закладі

У статті висвітлено дидактичний потенціал сучасних електронних засобів навчання української мови, подано їх класифікацію відповідно до інформаційно-навчальної ознаки. Обґрунтовано психолого-педагогічні переваги й лінгводидактичну доцільність універсальних електронних засобів навчання української мови професійного спрямування. Розглянуто особливості сучасних електронних засобів універсального типу, що сприяють постійному оновленню їх змісту за рахунок самостійного створення і використання нових дидактичних компонентів учасниками навчального процесу. За результатами спостережень з'ясовано, що такі комп'ютерно зорієнтовані засоби навчання забезпечують істотну інтенсифікацію процесу пізнання шляхом оперативного взаємозв'язку джерела навчальної інформації та студента, реалізації індивідуальної траєкторії навчання у лінгвістичній та психологічній площині – врахування рівня мовно-мовленнєвої компетентності студентів, адаптації темпу подання навчального матеріалу до швидкості його засвоєння. Зроблено висновок, що адаптивні можливості електронних засобів навчання дають змогу викладачу одночасно працювати зі студентами різних рівнів, ураховуючи їх обсяг знань і потенційних можливостей, типові помилки, нахили та мовні інтереси.

Ключові слова: електронні засоби навчання, інформаційно-комунікаційні технології, комп'ютерно зорієнтовані засоби навчання, універсальність, класифікація, адаптивні можливості, українська мова професійного спрямування.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком високих технологій, масовою комп'ютеризацією, інтенсивним розширенням інформаційного простору, що зумовлює активний пошук дидактичних моделей, зорієнтованих на інтереси і розвиток особистості. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процесі інформатизації освіти вимагає комп'ютерної зорієнтованості навчально-виховного середовища [1]. Реалізація під час побудови педагогічних систем принципів відкритої освіти, використання методів і засобів ІКТ уможливають істотне розширення потенційного простору навчально-виховного середовища, забезпечують формування і використання єдиного освітнього